

Originalni naučni rad
UDK:343.9:343.819
DOI:10.7251/ZND2106045S

RODNI PRISTUP PENALNOJ PRAVDI

prof. dr Marina M. Simović,
vanredni profesor, Ombudsman za djecu Republike Srpske, 78000 Banja Luka,
Fakultet pravnih nauka Panevropskog univerziteta "Apeiron" u Banjoj Luci, e-
mail: marina.simovic@ustavnisud.ba

prof. dr Miomira P. Kostić,
redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Nišu, Trg kralja Aleksandra 11,
18000 Niš, e-mail: kosticm@prafak.ni.ac.rs

Sažetak: Usvajanje Zakona o rodnoj ravnopravnosti dana 20. maja 2021. godine pokrenulo je niz pitanja u domaćoj javnosti oko primjene Zakona, posebno dijela koji se odnosi na upotrebu rodno senzitivnog jezika, u blagoj mjeri zanemarivanjem drugih takođe bitnih segmenata vezanih za unapređivanje položaja žena i muškaraca kod nas. U Zakonu je u članu 3 jasno navedeno šta podrazumijeva rodna ravnopravnost, između ostalog "jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti, (...), ravnomjerno učesće i uravnoteženu zastupljenost žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života, jednake mogućnosti za ostvarivanje prava i sloboda". Potencirajući jednake mogućnosti za ostvarivanje prava i sloboda žena i muškaraca, autorke u svom radu nastoje da pažnju naučne javnosti skrenu na položaj žena i muškaraca u penalnoj pravdi. Primjena istorijskopravnog i normativnog metodološkog postupka biće dopunjena pozitivističkim pristupom osnovnom istraživačkom pitanju⁶⁹.

Ključne riječi: rodna ravnopravnost; pravda; osuđenice; restorativna pravda.

---

⁶⁹ Rad je rezultat istraživanja na projektu "Odgovornost u pravnom i društvenom kontekstu".

UVOD

Danas, po okončanju prve petine 21. vijeka, sučeljavajući se sa naraslim kolektivnim, dakle po čovječanstvu planete Zemlje, naraslim strahom od svjetske pandemije i nevoljnog širenja zaraze, naučne i stručne polemike vezane za pitanje rodne diskriminacije, nekada budu skrajnute, ili, čak proglašavane marginalizovanim pitanjem, spram opstanka. No, čini se da je vraćanje na marginalizovana pitanja, opet, *vice versa*, način na koji se normalnost svakodnevnog življenja upravo i održava. Usvajanje Zakona o rodnoj ravnopravnosti u Republici Srbiji, 20. maja 2021. godine, pokrenulo je niz pitanja u domaćoj javnosti oko primjene ovog zakona, posebno dijela koji se odnosi na upotrebu rodno senzitivnog jezika, u blagoj mjeri zanemarivanjem drugih takođe bitnih segmenata vezanih za unapređivanje položaja žena i muškaraca kod nas. U Zakonu je u članu 3 jasno navedeno šta podrazumijeva rodna ravnopravnost, između ostalog "jednaka prava, odgovornosti i mogućnosti, (...), ravnomjerno učešće i uravnoteženu zastupljenost žena i muškaraca u svim oblastima društvenog života, jednake mogućnosti za ostvarivanje prava i sloboda".

Ponovno pokretanje pitanja diskriminacije, iz ugla rodno osjetljivog diskursa, kao da klatno promjena vuče nesrazmjerno na obje strane, čime se vizuelnm doživljajem, a još više površnim posmatranjem dnevnih medijskih izvještaja, ponovno stvara dilema, formulisana pitanjem: ima li potrebe za "pačvork" pristupom diskriminaciji i mizoginiji, u različitim sferama društvenog života? (Blagojević, 2002: 21).⁷⁰

Sa stanovišta odnosa između društvene pravde i krivičnog pravosuđa mogu se postaviti izvjesna pitanja: kod društvene pravde – o tome šta je neophodno da jedno društvo bude pravedno konstituisano; kod krivičnog pravosuđa – o osnovama pravednog kažnjavanja (Kostić, 2007: 5). Ono što ide u prilog društvenoj pravdi obično obuhvata pretpostavku da društvo može biti pravedno samo onda ako je preduzelo korake kojima je osigurana pravedna raspodjela (redistribucija) u raspolaganju društvenim bogatstvom, a ako nema jednakosti u raspolaganju, onda bar neophodnost zadovoljavanja osnovnih potreba članova toga društva. S druge strane, u prilog krivičnom pravosuđu navodi se pretpostavka da kažnjavanje može biti pravedno samo ako je zasnovano na jasnim retributivnim principima (Heffernan & Kleinig, 2000: 1).

---

⁷⁰ Kako navodi autorka M. Blagojević, pačvork predstavlja tehniku ručnog rada, čak zanat, tipično ženski, u kome žene, upotrebom starih tkanina ili parčadi tih tkanina, stvaraju nove upotrebne predmete, čime "oblikuju novu realnost koja ima estetsku, finansijsku, emotivnu i upotrebnu vrijednost" (Blagojević, 2002: 21).

Redistributivni koncept društvene pravde i retributivni koncept krivičnog pravosuđa čine dva osnovna i često povezana polazišta njihove uslovljenosti. Jedna je veza empirijske, a druga normativne prirode.

Empirijska zasnovanost je u tome što je izvjesna forma redistributivne pravde esencijalna za smanjenje obima kriminaliteta u naprednim industrijskim društvima. Nejednakost u raspodjeli prihoda neposredno utiče na nivo kriminaliteta. Drugim riječima, što je veći disparitet bogatstva između viših i nižih društvenih slojeva u jednoj zajednici, to je veća stopa kriminaliteta. Čak, taj obim može biti i viši u onim društvima u kojima je veća zastupljenost onog dijela stanovništva iz nižih društvenih slojeva koji žive ispod neophodnog minimuma prihoda za zadovoljenje osnovnih potreba za egzistenciju.

Normativna zasnovanost je u tome da su zakonom propisane krivične sankcije, prilikom izricanja i djelovanja, manjkave, i to onda kada se izriču onim osobama kojima društvena pravda nije ni bila dostupna prije učinjenog krivičnog djela, pa otuda tvrdnja da je „retributivna pravda moguća samo u kontekstu redistributivne socijalne pravde“ (Heffernan & Kleinig, 2000: 1).

Savremene države teže da kao osnov komunikacije među ljudima razviju toleranciju – trpeljivost prema različitostima, bez obzira na to da li su one etičke, rasne ili ekonomske prirode. Na različitost treba gledati bez prigovaranja. Aktivistkinje, poput Z. Mršević, ističu jednostavna objašnjenja, kod nas, razumljiva građanima/građankama u objašnjenju neophodnosti prihvatanja različitosti. Ona ističe: "Svi mi, i žene i muškarci, verujemo da na osnovu zdravog razuma i svakodnevnog iskustva ‚sve znamo‘ o odnosima polova, o tome koji su i kako u tim odnosima nastaju problemi i šta se uopšte prepoznaje kao problematična situacija. Nažalost, taj zdravorazumski pristup, nastao u tradicionalnom društvenom okruženju, sadrži veliki teret predrasuda o ulogama polova, "prirodnoj zadatosti tih uloga" (Mršević, 2021:3). S obzirom na to da je od 1945. godine, s pobjedom u Drugom svjetskom ratu, ideologija marksizma postala dominantna na tlu FNRJ, žensko pitanje nije bilo predmet posebnog interesovanja u naučnoistraživačkoj praksi jer su i marksizam i feminizam imali isti cilj - emancipaciju žena i njihovo oslobađanje od društvenog ropstva. Time su, u stvari, položaj žena i borba protiv diskriminacije postali iluzorni, jer je marksistička ideologija to podrazumijevala. Tako je i ironijom nečega što se podrazumijeva i ne dovodi u pitanje, u stvari došlo do "gubljenja posebnosti ženskog pitanja" (Jorgić, 2018: 1).

Kriminalitet žena je, u najvećem broju slučajeva tijesno povezan sa teškim ekonomskim položajem žena, kada one vrše imovinska i ekonomska krivična djela. Ekonomska zavisnost, u odnosu na supruga, oca ili nekog drugog člana porodice, dovodi do vršenja krivičnih djela protiv života i tijela. Ubistvo, zbog dugotrajnog zlostavljanja od člana porodice, povezano je sa niskim obrazovnim i socijalnim

statusom, koji im umanjuje sposobnosti i realne mogućnosti za traženje legalnih izlaza iz ekonomske, socijalne ili porodične situacije, u kojoj se nalaze. Iz navedenog je jasno da prvenstveno djelovanjem na te faktore treba uticati na sprečavanje kriminalnog ponašanja žena, u budućnosti. Danas najveći dio kriminaliteta žena vrše neobrazovane žene, koje su se nalazile u odnosu zavisnosti prema drugima. Za ovakve žene veoma je važan proces resocijalizacije u zatvoru. Realnost je sasvim drugačija. Umjesto da budu osposobljene i psihički osnažene za nezavisan život na slobodi, one se formiraju za zavisne uloge, uz pomoć već postojeće zavisnosti, da bi se u njoj dalje održavale, pod izgovorom zaštite. Na taj način stvara se pogodno tlo za dalju kriminalizaciju. Tako će žena, koja je na izdržavanju kazne zbog izvršenog imovinskog delikta, jer nije bila u mogućnosti da izdržava sebe i svoju djecu, ukoliko iz zatvora izađe bez sposobnosti da na legalan način nađe zaposlenje ili bez mogućnosti da koristi socijalna davanja, nastaviti da ne poštuje zakon poslije izlaska iz zatvora. Žena koja je u zatvoru zbog ubistva muža, poslije dugogodišnjeg nasilja nad njom, za koju se može reći da je situaciona kriminalka, ukoliko nije osposobljena za život na slobodi, poslije izlaska iz zatvora, lako može ponovo postati žrtva ili kriminalka. Nisu nepoznati slučajevi da se ovakve žene, nemajući alternativu, ponovo vezuju za primitivne i nasilne partnere i tako ulaze u začarani krug, iz kojeg je ponovo jedini izlaz kriminalitet.

Autorke postavljaju osnovno istraživačko pitanje koje se odnosi na neophodnost integrisanja rodne ravnopravnosti i rodne perspektive u pravosudni sistem, i, *vice versa*, nastoje da posmatraju način kojim pravosudni sistem može da unapređuje rodnu ravnopravnost i integriše rodnu perspektivu. Pažnja istraživačica će biti posvećena i pitanjima koja se odnose na rodnu perspektivu u procesuiranju izvršilaca/izvršiteljki kažnjivih radnji, osuđenicama, kao i rodnom pristupu bezbjednosti.

MEĐUNARODNI STANDARDI O LJUDSKIM PRAVIMA ŽENA U ZATVORIMA

Na međunarodnom planu se rijetko ukazuje na specifičnost položaja žena osuđenih na kaznu zatvora. Dokumenta kojima su regulisana prava žena, kao što je npr. Konvencija o eliminisanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Pekinška deklaracija i platforma djelovanja, ne sadrže odredbe koje se odnose na žene u zatvorima. Položaj osuđenih lica, bez obzira na pol, regulisan je Univerzalnom konvencijom UN o ljudskim pravima, Evropskom konvencijom za zaštitu ljudskih prava i osnovnih sloboda, Evropskom konvencijom o spečavanju mučenja i nehumanih ili ponižavajućih kazni ili postupaka, Evropskim zatvorskim pravilima i Standardnim minimalnim pravilima o postupanju sa zatvorenicima. Sva

ovi dokumenta ističu potrebu zaštite ugleda i časti zatvorenica, kao i zaštitu od svih postupaka koji predstavljaju mučenje, ponižavanje ili dodatno kažnjavanje.

Na osnovu Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima, Odbor za prava čovjeka je preporučio da čuvari ženskih zatvora, posebno oni koji dolaze u neposredni kontakt sa osuđenicama ili vrše nadzor u toku noći, moraju biti žene, a da muški čuvari zatvora ne bi smjeli učestvovati u mjerama, koje uključuju tjelesni dodir kao što je npr. pretres. Medicinsko osoblje za zatvorenice bi takođe trebalo da bude ženskog pola. Zatvorenicama mora biti osigurana ljekarska nega ginekologa, a takođe im se mora omogućiti obavljanje lične higijene i snabdjevanje potrebnim sanitetskim materijalom.

Postoji određeni broj međunarodnih dokumenata, koji sadrže posebne odredbe o ženskim licima, u penitencijarnim ustanovama. Ta dokumenta su Standardna minimalna pravila UN o postupanju sa zatvorenicama, Rezolucija Kongresa UN-a iz 1980. godine i Rezolucija o tretmanu prema ženama u krivičnom pravosuđu iz 1985. godine.

Prema Standardnim minimalnim pravilima UN-a o postupanju sa zatvorenicama, muška i ženska lica treba da budu zatvorena u različite zavode, a ukoliko su smještene u isti zavod, prostorije određene za smještaj osuđenica treba da budu odvojene. U zavodima za žene moraju postojati posebni uređaji, koji su potrebni za liječenje trudnica, kao i žena koje se oporavljaju od porođaja, ili bolesti. Ako je dijete rođeno u zatvoru, ta okolnost se ne pominje u izvodu iz matične knjige rođenih. Ukoliko je majkama zatvorenicama dozvoljeno da zadrže svoje novorođenče, potrebno je preduzeti sve mjere da se organizuju posebne prostorije, za boravak novorođenčadi, sa kvalifikovanim osobljem.

Rezolucija UN-a doijeta je u Karakasu 1980. godine. Ona se odnosi na tretman prema osuđenicama. Predviđa da sa ženama u toku suđenja, pritvora i izdržavanja kazne treba postupati pravedno, uz poštovanje načela ravnopravnosti. Rezolucija posebno podvlači posebnu pažnju, koju treba posvetiti ženama koje su trudne i njihovoj novorođenčadi.

Rezolucija o tretmanu prema ženama u krivičnom pravosuđu donijeta je na Kongresu UN-a u Milanu, 1985. godine. Ona sadrži nekoliko preporuka. Ističe se da u zatvorima treba da postoje službe, koje će voditi brigu o posebnim potrebama punoljetnih i maloljetnih žena prestupnica. Rezolucija traži da se ispituju alternative zatvaranja u svakoj fazi postupka, te da se osigura adekvatno odmjeravanje i izricanje kazni, srazmjernih težini krivičnog djela. Takođe se ističe potreba da se razradi strategija za osiguranje korektnog postupanja prema ženama prestupnicama, i da se podstakne saradnja sa medicinskim i službama socijalne zaštite.

Kancelarija UN za drogu i kriminal (UNODC) usvojila je Priručnik o ženama u zatvoru, 2008. godine. Ovaj dokument apostrofira posebne potrebe osuđenica, sa

akcentom na prava osuđenica sa djecom. Osim toga, u Priručniku je naglašena potreba da se osuđenicama naglasi pristup svim aktivnostima, koje imaju osuđenici. Za službe u penitencijarnim ustanovama je ustanovljena obaveza da aktivno rade na realizaciji kontakata osuđenica sa porodicom.

Na regionalnom planu, dokumenata Savjeta Evrope, od krucijalnog značaja za uspostavljanje standarda o zaštiti ljudskih prava su Evropska zatvorska pravila. U ovom dokumentu se, najprije, uspostavlja standard odvojenosti osuđenih lica, po polu (Pravilo 18 stav 8). U Pravilu 19 stav 7 reglementiran je zahtjev za obezbjeđenje posebnih uslova za higijenu žena. U Evropskim zatvorskim pravilima je, takođe, naglašena potreba za uvažavanjem fizičkih, psiholoških i društvenih potreba žena osuđenica (Pravilo 34 stav 1). U istom Pravilu (stav 2) uspostavljena je obaveza pružanja podrške i pomoći žrtvama svih vidova zlostavljanja, u penitencijarnoj ustanovi. Za djecu, rođenu u zatvoru, postoji dužnost uprave ustanove da obezbijedi sve neophodne uslove. Novorođenčad mogu da ostanu sa majkom u ustanovi, samo ako je to u najboljem interesu djeteta (Pravilo 36 stav 1). Osim toga, zahtijeva se poseban smještaj u posebne prostorije za boravak djeteta, dok se nalazi sa majkom, u ustanovi.

Većina zemalja je usvojila Standardna minimalna pravila, kao i Evropska zatvorska pravila i u svoje zakone unijela odredbe, koje se tiču žena zatvorenica. Međutim, sprovođenje zakonskih odredbi u praksi zavisi od niza okolnosti, prije svega, od materijalnih mogućnosti, ali i od stepena poštovanja ženskih ljudskih prava i sloboda osuđenica. Zakon o izvršenju krivičnih sankcija iz 2014. godine implementira dostignute međunarodne standarde u oblasti zaštite osnovnih prava osuđenih lica, a posebnim potrebama žena osuđenica bavi se u nekoliko odredbi, koje će biti predmet analize u narednim odeljcima.

FENOMENOLOŠKE I ETIOLOŠKE KARAKTERISTIKE KRIMINALITETA ŽENA

U kriminološkoj literaturi se o kriminalitetu žena razmatra usputno, budući da je učešće muškaraca u činjenju krivičnih djela dominantno. Stopa kriminaliteta žena se razlikuje, u pojedinim zemljama, a kreće se između pet i 25 procenata. U Srbiji je taj postotak od osam do devet procenata. U strukturi kriminaliteta žena dominiraju lakša krivična djela, izvršena bez upotrebe nasilja. Žene najčešće vrše imovinska krivična djela, usmjerena na sticanje protivpravne imovinske koristi. Znatno manje je učešće žena u izvršenju profesionalnog kriminaliteta. Osim imovinskog kriminaliteta, žene često vrše lakša nasilna krivična djela, kao i narko delikte.

Učešće žena u vršenju ubistava je višestruko manje, u odnosu na muškarce. Često se dešava da žene ubijaju nakon dugovremenog nasilja, kojima su izložene od supruga ili drugih članova porodice. Nije rijetkost ni ubistvo djeteta pri porođaju (čedomorstvo), najčešće uzrokovano post-porođajnim sindromom, ali i drugim faktorima, kao što su loše porodične i ekonomske prilike.

Posljednjih nekoliko decenija u svijetu se uočavaju promjene u strukturi i dinamici kriminaliteta žena. Generalno, kriminalitet žena raste, i to ne samo u tranzicionim državama, već i u vodećim zemljama u svijetu. U SAD je uočen porast stope kriminaliteta žena, koji prednjači u odnosu na porast stope kriminaliteta muškaraca. Samo tokom 80-tih godina prošlog vijeka u SAD je kriminalitet žena porastao za 200 odsto, a od tada do danas je zabilježen porast od 400 odsto. Takva dinamika kriminaliteta se objašnjava strogošću Zakona o drogama, što je rezultiralo frapantnim porastom kriminaliteta vezanih za drogu. Takođe je uočen porast broja izvršenih krivičnih dela, uz upotrebu nasilja, kao i porast broja ženskih bandi. U ukupnom broju žena kriminalki, u SAD, dominira crnačka populacija, u odnosu na bjelkinje (čak osam puta više).

U teoriji se, takođe, upozorava na porast broja žena, koje učestvuju u vršenju terorističkih akata. Smatra se da u terorističkim grupama žene učestvuju u gotovo jednakom broju, kao i muškarci, te da često imaju rukovodeću ulogu u njima. U Srbiji je kriminalitet žena alociran na krivična djela protiv imovine, protiv časti i ugleda, protiv života i tijela (dominacija ubistava i lakih i teških tjelesnih povreda), kao i krivična djela protiv privrede i službene dužnosti. Među ženama kriminalkama dominiraju nezaposlene, neobrazovane, često nepismene žene, koje najčešće potiču iz socio-patoloških porodica. Često su u djetinjstvu ili kasnije bile žrtve zlostavljanja u primarnoj ili sekundarnoj porodici. Motivi za izvršenje krivičnih djela se ne razlikuju od motiva muškaraca, osim kod ubistva supruga. Stopa recidivizma je značajnije manja, u odnosu na muškarce i iznosi oko 10 odsto. Vrsta kriminaliteta mijenja se u odnosu na starosnu dob. Tako je kod mlađih žena prisutniji nasilnički kriminalitet, dok kod starije populacije dominira imovinski kriminalitet, sa izuzetkom prisustva ubistava, u ovom životnom dobu.

Prvi radovi o etiologiji kriminaliteta žena pojavili su se početkom 20. vijeka. Čezare Lombrozo u svom delu „Žena prestupnica“, iz 1900. godine, iznosi tezu da su žene kriminalke znatno opasnije od muškaraca, te da često vrše krivična djela iz osвете ili ljubomore. Tomas kriminalitet žena objašnjava velikom količinom seksualne enegrije, koja se nagomilava usljed ograničenja, koje žena ima u braku. Ta energija je oslobađa vršenjem krivičnih djela. Biološke teorije nižu stopu kriminaliteta žena, u odnosu na muškarce, pravdaju slabijom tjelesnom konstitucijom, postojanjem generativnih faza kod žena, kao što su menstruacija, trudnoća i menopauza, nižim stepenom lučenja hormona androgena i nedostatkom

„Y“ hromozoma. Veza između menstruacije i kriminaliteta nije dokazana, dok trudnoća i period neposredno prije i nakon porođaja, može biti praćen depresivnim stanjem. U tom periodu može doći da izvršenja krivičnog djela ubistvo djeteta pri porođaju. Takođe, u klimakterijumu dolazi do fizičkih, psihičkih i socijalnih promjena kod žena, što može biti praćemo depresivnim stanjem i sklonošću ka suicidu. Od psiholoških faktora, kriminolozi ističu osjećaj zavisnosti i bespomoćnosti, nizak nivo samopouzdanja, veću emocionalnost, plašljivost i pasivnost. Sve navedene osobine djeluju inhibitorno na vršenje krivičnih djela kod žena.

Psihoanalitičari kriminalitet žena objašnjavaju specifičnostima, koje se kod žena formiraju u pubertetu, a Frojd smatra da žene vrše krivična djela usljed osjećaja inferiornosti, zbog nedostatka muškog polnog organa. Od socioloških shvatanja valja istaći teoriju etiketiranja. Kriminalitet žena se, u okviru ovog shvatanja, posmatra kao društvenu reakciju na taj fenomen. Porast kriminaliteta žene objašnjava se većim prisustvom žena u ranije tipičnim muškim zanimanjima. Teorija anomalije manji udio kriminaliteta žena u ukupnom kriminalitetu objašnjava orijentisanošću žena na brak i materinstvo, što utiče na niži nivo stresa i frustracije. Feministički orijentisane autorke ističu da porast kriminaliteta žena korespondira sa emancipacijom i porastom ekonomskih mogućnosti. One, takođe, navode ugnjetavanje u patrijahalnom društvu, kao jedan od značajnih faktora kriminaliteta žena. Iako o kriminalitetu žena postoji niz shvatanja, i dalje se može govoriti o nedovoljno istraženoj pojavi, na koju utiče niz faktora, bioloških, psiholoških i socioloških.

OSNOVNE KARAKTERISTIKE ZATVORA ZA ŽENE

Prema važećim propisima, žene u zatvoru, kao uostalom i tokom vođenja krivičnog postupka, imaju ista prava kao osuđena lica muškog pola, ali u praksi one nemaju jednak pristup tim pravima, niti su u pravnim normama koje se primjenjuju prema licima lišenim slobode, sagledane specifične potrebe žena zatvorenica. Te rodno specifične potrebe žena u zatvoru odnose se na ishranu, povećanu higijenu, zdravstvenu zaštitu, posebno u slučajevima hroničnih bolesti, HIV-a, hepatitisa, drugih infekcija i polno prenosivih bolesti, psihološku pomoć i terapiju u slučaju preživljenog nasilja, posttraumatskog stresa, upotrebe alkohola i opojnih droga, postojanja rizika od samoubistva i samopovređivanja, reproduktivnih prava i prava djece.

Pitanje ostvarivanja kontakta osuđenica sa djecom regulisano je na različite načine. Malo je zemalja u čijim je zatvorima dozvoljen duži boravak novorođenog djeteta s majkom. U američkim zatvorima samo izuzetno je moguće da dijete, koje

osuđenica rodi u toku izdržavanja kazne, ostane uz majku neko vrijeme. S druge strane, u većini evropskih zatvora, ovakva mogućnost postoji.

U Srbiji dijete, rođeno za vrijeme dok je majka na izvršenju zatvorske kazne, ostaje uz majku do navršene dvije godine (član 119 stav 1 ZIKS). Ovo je izmjena, u odnosu na ranije zakonsko rešenje, da dijete ostaje uz majku godinu dana, po rođenju. Poređenja radi, u Hrvatskoj dijete ostaje uz majku do navršene treće godine života.

U pogledu vremena do kojeg dijete ostaje sa majkom osuđenicom, postavlja se pitanje opravdanosti boravka djeteta u zatvorskim uslovima, s jedne strane, i mogućnosti da raste uz majku, s druge strane. Prema mišljenju psihologa, za dijete je bolje da bude uz majku, do trenutka nastanka potrebe za socijalizacijom. Od tog momenta cjelishodnije je da se dijete razvija van penitencijarne ustanove ili da se obezbijedi da veći dio dana boravi u vrtiću, van zatvorske ustanove. Kako je početak socijalizacije vezan za uzrast nakon dvije godine života, čini se opravdanim novo zakonsko rješenje u novom ZIKS-u.

Prema odredbama ZIKS-a, trudnice, porodilje i majke koje njeguju dijete se smještaju odvojeno od ostalih osuđenica (član 78 ZIKS). Prostorije u kojima borave osuđenice sa djecom i trudnice moraju da odgovaraju po standardima ustanovama dečije zaštite (član 120 stav 2 ZIKS). U KPZ Požarevac za žene, trudnice i porodilje su smještene u posebnom dijelu, koji se kolokvijalno naziva „porodilište“. Bebama su obezbijedena sredstva za higijenu, igračke i hrana, iz budžeta Republike Srbije, što je standard, propisan ZIKS-om, a porođaj, njega i smještaj osuđenica sa djecom besplatni. Porodiljama je obezbijedena medicinska njega 24 časa dnevno.

Imajući u vidu mogućnost pojave post-porođajnog stresa kod žena, pogotovo u specifičnim uslovima u penitencijarnim ustanovama, od velikog je značaja obezbijediti pomoć psihologa. Osuđena žena koja njeguje dijete ima, takođe, prema odredbama ZIKS-a, pravo na pomoć stručnog osoblja. Osim toga, trudnice, porodilje i majke koje njeguju dijete imaju pravo na odsustvo sa rada, shodno regulativi koja uređuje prava iz radnog odnosa (član 110 ZIKS). Za posjete djece, nakon navršene dvije godine, važe ista pravila kao za supružnike. Postoji mogućnost realizovanja posjete u posebnim prostorijama zavoda, najduže do tri časa, jednom u dva mjeseca.

U nekim zemljama postoji mogućnost boravka dva do tri dana, u malim porodičnim apartmanima, u kojima su osuđenica i njena porodica sami pripremaju obroke, zabavljaju se, gledaju televiziju. Imajući u vidu da se dijete, nakon što je navršilo dvije godine, odvaja od majke osuđenice, potrebno je obezbijediti mehanizme postepenosti odvajanja, u najboljem interesu djeteta. Navedenim standardima za majke sa djecom treba dodati mogućnost odlaganja izvršenja kazne zatvora, kada je osuđenica navršila šesti mjesec trudnoće ili kada ima dijete mlađe od godinu dana. Ova mogućnost postoji najkasnije do navršene treće godine djeteta.

Mogućnost odlaganja izvršenja kazne zatvora postoji i u slučaju rođenja mrtvog djeteta ili smrti djeteta, nakon porođaja.

U većini ženskih zatvora zatvorenice su smještene u spavaonice sa nekoliko osuđenica. Rijetko se mogu sresti penitencijarne ustanove u kojima osuđenica ima svoju sobu. Nažalost, takva je situacija i sa KPZ za žene u Požarevcu. Prenaseljenost penitencijarnih ustanova u ovom dijelu Evrope ne zaobilazi ni Srbiju. Kapacitet KPZ za žene u Požarevcu je 260 mesta. Ranijih godina je broj osuđenica, međutim, bio znatno veći. Ipak, od 2013. godine, broj osuđenica se kreće u okviru kapaciteta zavoda ili malo iznad toga. Imajući u vidu da je KPZ za žene u Požarevcu jedina ustanova tog tipa u Srbiji, u nju se smještaju žene osuđene na kaznu zatvora, prekršajno kažnjene na kaznu zatvora, kao i maloljetnice osuđene na kaznu maloljetničkog zatvora. Smještanjem u istu ustanovu otežava se kontakt osuđenica sa porodicom, a doveden je u pitanje i princip smještaja što bliže prebivalištu osuđenog lica.

Osobnosti tretmana žena, u odnosu na muškarce, nije prepoznata prilikom primjene mjere pritvora. U podzakonskoj regulativi, takođe, nema posebnih odredbi, koje se odnose na žene osuđenice. To je krupan nedostatak, imajući u vidu da se uredbama i pravilnicima operacionalizuju zakonske odredbe o tretmanu osuđenica. Specifičnosti ove kategorije zatvorske populacije zahtijeva posebnu regulativu, koja uvažava potrebe žena.

ZAKLJUČAK

Ovaj rad, svojim postavljanjem problemskog pitanja, otvara perspektivu razmatranja izvora, a ne nuđenja odgovora. Opšta doborobit u jednoj ljudskoj zajednici znači da svako ima obavezu da doprinese razvoju opšteg dobra u društvu, u interesu pravde, kao i u iznalaženju rješenja socijalnih pitanja u jednoj društvenoj zajednici. Upravo se na tome zasniva osnovna kritika retributivne pravde. Naime, retributivni krivičnopravni sistem upravljen je na kažnjavanje delinkvenata, naročito putem izricanja kazni institucionalnog karaktera. Ustanove za izvršenje kazne zatvora često se opisuju riječima “uvreda ljudskog dostojanstva ...i otrov u krvotoku nacije“. Takav sistem nije uticao na suzbijanje kriminaliteta zato što se ne bavi razrješenjem uzroka kriminalnog ponašanja. Ti uzroci najčešće su nalaze u najbližem socijalnom okruženju delinkventa, u sredini u koju se on inače vraća po isteku kazne.

Vizija restorativne pravde, u kontekstu opšteg dobra, usmjerena je na postizanje mira u društvenoj zajednici putem popravljanja odnosa u društvu, što se odnosi na sve članove zajednice. Suština sprovođenja restorativne pravde je „liječenje“ svake osobe koja je povezana sa zločinom putem popravljanja, a ne putem kažnjavanja.

Cjelokupan proces treba da zasniva na izvinjenju, oprostaju i uspostavljanju čvrste povezanosti ljudi unutar zajednice.

U posmatranju primjene principa rodne ravnopravnosti i borbe protiv diskriminacije žena nužno se izučava domen javnih politika, kao sistem donošenja odluka u javnom sektoru. Javne politike spadaju u dio menadžmenta javne uprave koji se tiče odnosa i procesa i sfere djelatnosti javne uprave. Konkretnije, znači da javna politika podrazumijeva proces donošenja odluka u javnom, a ne u privatnom interesu (Dimitrijević & Vučetić, 2021: 51). S druge strane, njeno utemeljenje se nalazi u vrijednosnom sudu njenih aktera, pa zato predstavlja izbor vrijednosti koje se sprovode radi postizanja cilja određenog od strane političkih vlasti. Javnu politiku (akciju, program, mjere) karakterišu njeni ciljevi, upotrijebljena sredstva, njihovo ostvarenje (rezultati), njene posljedice, njeno sprovođenje i socijalno-ekonomska i institucionalna sredina (Dimitrijević & Vučetić, 2021: 52).

Kvalitet usluga javnog sektora cijeni se i po političkoj prirodi javne uprave, u čemu ravnopravnost i demokratija imaju važnu ulogu. U ne tako obimnoj literaturi iz oblasti javnih politika i menadžmenta javnih politika kod nas, poput knjige P. Dimitrijevića i D. Vučetića, zanimljivo je da se primijeti kako pitanje rodne ravnopravnosti nije ni obrađivano. U stvari, pominjanje *žena – specijalne situacije* je jedino što bi ukazivalo na ispitivanje učešća, ili preciznije, položaja žena u javnim politikama, bilo kao nosilaca funkcija, bilo kao korisnica usluga javne uprave. Pri tome, selektivne životne situacije, epizode, poput traženja posla, dobijanja socijalne pomoći, prijave rođenja djeteta, posjedovanje ličnih dokumenata, prijave policiji (nasilje u porodici) i drugo, predstavljaju predmet interesovanja prilikom ocjenjivanja kvaliteta rada javne uprave, koji je u krajnjem segmentu posljedica primijenjenih odluka iz javnih politika, koje su opet bile rukovođene vrijednosnim sudovima, ličnim ili političkim.

U stranoj literaturi, iz domena učešća žena u javnim politikama, jasno se uočava nekoliko segmenata, i to žene, i: kulturološke promjene u javnim politikama, politika obrazovanja, zaštita zdravlja, reproduktivna politika, i politika zapošljavanja, ekonomska jednakost, porodično pravo, i briga o djetetu i krivičnopravni sistem (Conway, Ahern & Steuernagel, 2005).

Ističemo da domen pravne regulative u ovoj oblasti nije izostao u Republici Srbiji. Zanimljivo je da Nacionalna strategiju za rodnu ravnopravnost bila donijeta za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine⁷¹ i da ovaj dokument detaljno opisuje sva pitanja koja se odnose na

---

⁷¹ Nacionalna strategiju za rodnu ravnopravnost za period od 2016. do 2020. godine sa Akcionim planom za period od 2016. do 2018. godine, "Sl. glasnik RS", br. 4/2016.

rodnu ravnopravnost u javnim politikama, počev od objašnjenja ovog pojma, pa predviđa: „rodna ravnopravnost u javnim politikama” podrazumijeva da rodna ravnopravnost postaje dio planiranja, izrade i primjene javnih politika, zakona, programa i mjera; potrebe, prioriteti i specifični položaj žena i muškaraca, uključujući ranjive grupe, sistematski se uključuju u javne politike i aktivno se razmatraju njihovi efekti na položaj žena i muškaraca, uključujući ranjive grupe, u svim fazama (planiranja, izrade, primjene, nadziranja i vrednovanja) i na svim nivoima, uz ravnopravno učešće žena i muškaraca u ovim procesima”, pri čemu „rodna perspektiva” predstavlja uvažavanje rodnih različitosti u odnosnoj oblasti javne politike”. Posebno značajna stavka odnosi se na rodno budžetiranje.

Najveće dostignuće predstavlja podizanje svijesti o postojanju zakonske obaveze za jedinice lokalne samouprave da se bave pitanjima rodne ravnopravnosti. Imajući u vidu kompleksne posljedice diskriminacije žena, rodnih stereotipa i patrijahalnog nasljeđa kako na položaj žena, tako i na položaj, blagostanje i razvoj porodice, društva i države, strane koje imaju interes u sprovođenju javne politike definisane ovom strategijom su svi građani i građanke Republike Srbije, a naročito pripadnice ranjivih grupa. Rodna ravnopravnost se tiče svih žena i muškaraca, time i društva u cjelini. Postizanje *de iure* i *de facto* rodne ravnopravnosti ključno je pitanje razvoja društva i unapređenja društvenih odnosa.

U periodu od 2016. do 2020. godine fokus javne politike treba biti usmjeren na ostvarivanje sljedećih strateških ciljeva: ostvariti promjenjene rodne obrasce i unaprijeđenu kulturu rodne ravnopravnosti; povećati kapacitete i znanje rukovodilaca/rukovoditeljki i zaposlenih u organima javne vlasti o rodnoj ravnopravnosti; sprovesti rodno osjetljivo formalno obrazovanje; razvijati znanje i vidljivost akademskih rezultata u oblasti studija roda; ostvariti povećan nivo svijesti javnosti o značaju rodne ravnopravnosti; povećane sigurnosti žena od rodno zasnovanog nasilja u porodici i u partnerskim odnosima. Zatim, učiniti ostvarivim povećanu ravnopravnost žena i muškaraca primjenom politika i mjera jednakih mogućnosti, kao: ravnopravno učešće žena i muškaraca u roditeljstvu i ekonomiji staranja; žene i muškarci ravnopravno odlučuju u javnom i političkom životu; poboljšati ekonomski položaj žena i status žena na tržištu rada; unaprijeđena uloga žena u sistemu bezbjednosti; žene i muškarci u ruralnim područjima aktivno i ravnopravno doprinose razvoju i imaju ravnopravan pristup rezultatima razvoja; unaprijeđeni položaj višestruko diskriminiranih i ranjivih grupa žena; poboljšano zdravlje žena i ravnopravan pristup zdravstvenim uslugama.

U Strategiji se ističe i sistemsko uvođenje rodne perspektive u donošenje, sprovođenje i praćenje javnih politika, tako da budu uspostavljeni funkcionalni mehanizmi za rodnu ravnopravnost na svim nivoima, pri čemu je neophodno da rodna perspektiva bude uključena u sva strateška dokumenta. U tom smislu

neophodno je ustanoviti rodnu analizu politika, programa i mjera; rodno osjetljivu statistiku i evidenciju; rodno odgovorno budžetiranje; pratiti uspostavljene mehanizme saradnje sa udruženjima i pratiti napredak u uspostavljenoj međunarodnoj i regionalnoj saradnji i razmjeni dobrih praksi.

Domen bezbjednosti posmatra se u odnosu na žene žrtve različitih oblika nasilja. Zanimljivo je isticanje da silovana žena češće usmjerava pažnju na sprječavanje lažnih prijava i osuda muškaraca izvršilaca nego stavljanje u prvi plan žena žrtava (Conway, Ahern & Steuernagel, 2005: 218). Određeni pozitivni pomak primjećuje se od sedamdesetih i osamdesetih godina prošlog vijeka kada se inače uočava ekspanzija viktimologije kao posebne naučne discipline i veći broj žena počinje da obavlja profesiju pravnica u pravosudnom sistemu. Aktivnosti u okviru ženskog pokreta, preuzimanje izvjesnih važnih političkih pozicija, kao i očekivanja žena izvan političkog diskursa da se poštuju njihova prava, uticao je na izmjene u okviru pravosudnog sistema, kao i kod onih koji primjenjuju pravo: policije, tužilaštva, pravnih zastupnika i posebno sudija u procesu donošenja odluka u odnosu na žene žrtve i izvršiteljke krivičnih djela (Conway, Ahern & Steuernagel, 2005: 218).

Izmjena rodni obrazaca, ali i uvođenje rodne ravnopravnosti u javne politike zahtijeva kontinuiranu proizvodnju i promovisanje validno, akademski verifikovanog znanja. Zbog toga je potrebno ne samo povećavati vidljivost rodni studija kako bi doprinijele jačanju ljudskih resursa u oblasti rodne ravnopravnosti, nego raditi i na unapređenju uslova za proizvodnju akademskog znanja i njegove promocije unutar akademske zajednice.

Literatura:

Blagojević, M. (2002). O projektu: sinergija pačvorka. In: Blagojević, M (Ed.), *Mapiranje mizoginije u Srbiji: diskursi i prakse* (2nd ed., pp. 19-30), Beograd: Asocijacija za žensku inicijativu.

Conway, M., Ahern D. & Steuernagel, G. (2005). *Women & Public Policy*. Washington, DC.

Dimitrijević, D. & Vučetić, D. (2021). *Menadžment javne uprave*. Beograd-Niš: Dosije studio, Univerzitet u Nišu, SeCons - grupa za razvojnu inicijativu.

Heffernan, W. & Kleinig, J. Introduction. In: *From Social Justice to Criminal Justice, Poverty and Administration of Criminal Law*, (ed. by Heffernan, W. & Kleinig, J.), 2000, Philopsohy. 1-24. Accessed on July 5, 2021. <https://www.amazon.com/Social-Justice-Criminal-AdministrationProfessional/dp/0195129857?asin=0195129857&revisionId=&format=4&depth=1>.

Jorgić, K. (2018). Pitanje ženske emancipacije između marksizma-lenjinizma i prakse KPJ. *GENERO* 22: (2018) 1-20. Accessed on July 5, 2021. <https://scindeks-clanci.ceon.rs/data/pdf/1451-2203/2018/1451-22031822001J.pdf>.

Kostić, M. (2007). Uspostavljanje standarda za restorativnu pravdu. *Temida*, 1 (10), 5-14.

Mršević, Z. (2021, May 23). Oštre kazne za diskriminaciju žena. *Politika: Magazin*, Beograd, 3-5.

GENDER APPROACH TO PENAL JUSTICE

Marina M. Simović,

Associate professor, Ombudsman for Children of the Republika Srpska, 78000 Banja Luka, Faculty of Legal Studies of the Pan-European University Apeiron in Banja Luka, E-mail: marina.simovic@ustavnisud.ba.

Miomira P. Kostić

Full professor, Faculty of Law of the University in Niš, Trg kralja Aleksandra 11, 18000 Niš, E-mail: kosticm@prafak.ni.ac.rs

Summary

Passing of the Law on Gender Equality on 20 May 2021 raised a lot of issues in the local public about the application of the Law, especially the part concerning the usage of gender-sensitive language, to some extent by neglecting other also important segments related to the improvement of the status of women and men in our country. Article 3 of the Law clearly states what gender equality means, among other things, it means “equal rights, responsibilities and opportunities, (...), equal participation and balanced representation of women and men in all fields of social life, equal opportunities for exercising the rights and freedoms.” Highlighting equal opportunities for exercising the rights and freedoms of women and men, the authors of this paper have tried to draw the scientific community’s attention to the status of women and men in penal justice. Application of the historical legal and normative method will be complemented by a positivist approach to the main research problem.

Key words: gender equality; justice; female convicts; restorative justice.